

A 4025. sír feltárás után

Honfoglalás kori leletekben a Felső-Tisza-vidék a Kárpát-medence leggazdagabb területe. Különösen igaz ez Szabolcs-Szatmár-Bereg megyére – elsősorban annak is a szabolcsi részére. Így nem véletlen, hogy már a 19. század közepétől kerültek elő itt honfoglalás kori leletek. Az első múzeumba bevitt tárgy – egy fokosbalta – 165 esztendeje, 1852-ben Kiszvárdra határában látott napvilágot. 1870-ben a magyar régészet máig talán legnagyobb formátumú alakja, Rómer Flóris ugyancsak ezen a vidéken, Huguajon (ma: Érpatak) 10. századi sírokat tárt fel. Csatlakozott hozzá a szabolcsi múzeumalapító, a nyíregyházi múzeum későbbi névadója, a régészet alapjaival akkoriban ismerkedő Jósa András orvosdoktor is. A temetkezéseket nem csupán precízen leírták, de fel is térképezték. Ez az „összesítő térkép” az elsők egyike, és mint ilyen, komoly tudománytörténeti jelentőséggel bír.

A hugyajai ásatásokat újabb és újabb temetők, sírok felbukkanása követte Szabolcsban: (Tisza)Bezdéd, Anarcs, Tuzsér, Eperjeske, Geszteréd, Rakamaz, és még sorolhatnánk. Ezekről

már látványosabb leletanyag származik, s így nagyban hozzájárultak, hogy megrajzolhassuk a honfoglalás kori elit viseletét és fegyverzetét. Mellettük nem felejtkezhetünk el a sokkal kevésbé látványos hagyatékkal rendelkező köznépről sem, hiszen a korabeli társadalom keresztmetszetének felvázolásához megismerésük elengedhetetlen. Temetőik nagyobb sírszámúak, teljes feltárásukra csak ritkán került sor, pedig ez elengedhetetlen feltétele (lenne) megbízható értékelésüknek. A Felső-Tisza-vidéken az ibrányi Esbó-halomnak sikerült valamennyi sírját napvilágra hozni.

A köznép viszonylag szerény tárgyi hagyatékán belül olykor-olykor felbukkan azonban egy-egy olyan lelet is, amelyhez hasonlót vagy csak nagyon keveset ismerünk, vagy éppen párhuzam nélkül áll. Ezek közé tartozik egy nyíregyházi feliratos gyűrű is.

A Nyíregyházához tartozó Oros határában néhány évvel ezelőtt egy „Mega üzleti park” kiépítését tervezték (megjegyzem máig nem készült el). 2009-ben a nagyberuházást megelőzően úgynevezett előzetes régészeti dokumentáció készült, melynek

célja az volt, hogy meg lehessen tervezni a későbbi feltárás menetét és költségvetését. A szondaárokakkal akkor két nyugat-keleti tájolású temetkezésre bukkantak, s néhány honfoglalás kori veret is felszínre került. Az eredmények alapján már akkor nyilvánvalóvá vált, hogy itt egy 10. századi temetőt rejt a föld. Mivel a 25 hektárnyi területen további különböző korú (bronzkor, római császárkor, avar időszak) településekre és sírokra utaló nyomok jelentek meg, a nyíregyházi Jósa András Múzeum segítségével hívták a szatmárnémeti Szatmár Megyei Múzeum, valamint a Nagykárolyi Városi Múzeum régészeit is. A 2010 áprilisa és decembere között folyó munkálatok során több mint 6000 régészeti korú objektumot bontottunk ki és dokumentáltunk. Köztük egy észak-déli homokos dombháton kerek száz 10. századi sírt. Közülük 97 egy csoportban helyezkedett el, tőlük északra, 80 méterre pedig további 3 temetkezés volt. Ezzel a temetőt sikerült teljes egészében feltárnunk!

Az ásatásra látogatók egyik leggyakoribb kérdése: milyen mélységig kell leásnunk, honnan tudjuk, hol találunk leletet? Nos, a kialakítandó tükörfelületen elszíneződésként kirajzódnak az egykori beásás nyomai. Ez általában igaz is. De nem a nyíri homokban! Ott – elsősorban a temetkezések esetében – a rendkívül vékony humuszréteg alig-alig színezi el a gödörbe visszahányt talajt. Így történhetett, hogy az orosi honfoglalók egy részét is már csak akkor

A sírban talált gyűrű és karperecek

Részletfotó a gyűrűről

lehetett észlelni, amikor a munkagép elérte a csontvázakat. Ez történt a 4025. számmal ellátott temetkezés esetében is: a sírban fekvő fiatal (19–28 év közötti) nő lábcsontját a gép kanala megsemmisítette. A többi csont helyzete alapján azonban bizonyos, hogy egyébként érintetlen temetkezésre akadtunk. A fiatal nőt a többi halotthoz képest „gazdagon” temették el. Az alkarján egy-egy kikerkedő végű bronz pántkarperecet viselt. Nyitott ezüst hajkarikáját rágcsáló járata mozdította el eredeti helyzetéből, így a gödör falában akadtunk rá. Ruháját két díszített bronz füles gombbal fogták össze.

A nő (s egyben a temető) legérdekesebb tárgya egy bronzgyűrű, melyet a jobb kezén viselt, azt azonban sajnos nem tudjuk, melyik ujján. Az 1,9x2,3 cm átmérőjű gyűrű feje 1,4x1,7 cm. Már a feltáráskor igyekeztünk kivenni, miféle ábrázolás van a gyűrűfejen. Az oxidált felületű tárgy akkor nem tette ezt lehetővé. Mibenlétére csak a restauráláskor derült fény. Ekkor vált láthatóvá a bekarcolt vonalkeret, melyen belül három sorban görög felirat olvasható. Pontosabban csak olvasható lehetne... A felirat készítője azonban láthatóan gyakorlatlan volt, sőt vélhetőleg a betűket sem ismerte; csak másolta a feliratot. A gyűrűn olvasható szöveget negatívban vésték be, és egyébként is csak meglehetősen halványan kivehető.

Gyűrűnk párhuzamai Bulgáriából

A feliratot két athéni szakember (Tania Yangaki és Zisis Melissakis) „bírtá szóra” végül. Szerintük a gyűrű olvasata: „KEB/OHOH/ΘNA”, amelynek a fordítása: „Uram/segítsd (meg)/ Th(eo)nát”.

Az orosi temetőben talált tárgy unikális a Kárpát-medencében, ám délebbre nem számít ritkaságnak. Nézzük meg a gyűrűtípus jellemzőit!

Úgynevezett invokációs gyűrűről van szó (invokáció = ’megidézés’, egy személyhez vagy egy lényhez intézett segítségkérés). Eredete a bizánci kultúrkörig nyúlik vissza. Jellemzője, hogy a gyűrűfejen rövid fohász vagy könyörgés olvasható, mely Istenhez, Krisztushoz, Szűz Máriához vagy valamelyik szenthez szól, s gyakran szerepel rajta a tulajdonos neve is. De arra is van példa, hogy név helyett általánosabb megfogalmazást alkalmaznak. Egy bolgár kutató, Valeri Grigorov összegyűjtötte valamennyi bulgáriai példányát. Szerinte ennek fényében az ide sorolható darabok közös jellemzője a kiszélesedő fejen található könyörgésformula (például: „Uram, segíts meg!”, „Szűzanya, véd meg azt, aki ezt viseli!”). Általában díszítetlenek, ám némelyiken növényi ornamentika figyelhető meg. A Kelet-Balkánon található meg nagyobb számban; egy nagyobb csoportosulása Dél-Bulgáriában figyelhető meg, de előfordul Észak-Bulgáriában, keresztény temetőkben is. Elterjedésük keltezéséhez egy olyan leletgyűjtést kell kiemelnünk (Koprivlen 217. sír), ahol egy ilyen gyűrű együtt fordult elő I. Baszileosz (867–886) bizánci császár érmével. A 9. századtól tehát elterjedtek, a 10. század végén – 11. század elején pedig végül kimentek a divatból. Persze nem csak Bulgária területén talál-

ják meg az invokációs gyűrűket a régészek. Álljon itt csupán kiragadott példaként egy 10. századi példány a korinthusi ásatásokból. Legszebb képviselői aranyból készültek, sőt még niellóval is díszítettek.

Míg a Dél- és Kelet-Balkánon – mint láthatjuk – gyakori ékszer az invokációs gyűrű, addig az Al-Dunától északra hiányzik, s a Balkán nyugati területein is ritkaságnak számít. Így a nyíregyháza-orosi lelet itteni előfordulása kivételesnek számít! A törzsterülettől távoli felbukkanása váratlan és meglepő. Kérdés ugyanakkor, hogy került viselőjéhez. Ha importáru volt, a feltárások – ha nem is tömegesen – akár további hasonló darabokat hozhatnak felszínre idővel. Annyi bizonyos, hogy az Oros területén eltemetett hölgy nagy becsben tartotta, ha utolsó útjára is elkísérte ez az ékszer.

Felmerül a kérdés, hogy ismerünk-e más, görög feliratos leletet 10. századi Kárpát-medencei temetőből? Nyomban eszünkbe jutnak az érmék! De vajon más egyéb van-e? Biztosan sírból származó ilyen tárgy mindössze egyetlen helyről ismeretes. Ez Piliny-Leshegyről származik. Még 1871-ben báró Nyáry Jenő (az Aggteleki-cseppkőbarlang neves régész kutatója) feltárási elő. A tárgyat, illetve feliratát elsőként a már emlegetett Rómer Flóris közölte 1872-ben az *Archaeologiai Értesítő* hasábjain, de mint írja: „A rajta levő görög betűk elolvasása még nem sikerült, de ha valaki értelmét eltalálná, nagy köszönettel közlenők.” Maga az ásatás, valamint a 2. számú női sír (egy rozettás-lószerszámos temetkezés, lóval és kutyával, ezüsből készült négygömbös fejű gyűrűvel, valamint Provance-i Hugo

A görög feliratos gyűrű rajza

A nielló egy sajátos díszítési technika: a fémtárgyon bevéssett vajatot ezüst, réz, ólom és kén keverékéből álló masszával kitöltik, kiégetik, majd polírozzák. Így kapják a kirajzolódó, csillogó fekete miniat.

(926–931) érmével) csak 1873-ban került nyomtatásba. Ebből kiderül, hogy a nő nyakláncának gyöngyei közt találták meg a minket foglalkoztató tárgyat: „De mindezeket fölülmúlja, valamennyi fölé helyezem az ó-görög fölírású ezüstgombot. Amulette gyanánt nyakékül szolgált. Fél gömböt képez, belül kőkeményű fehér gyurmával kitöltve. Felső karikája letört. Czírázatja: fölülről lefelé szélesedő egymást fölvaltva lefutó nyolcz tojás- és nyolcz bottagból áll. Lapján négy sorban a görögbetűs fölírás van, melynek tartalmát azonban fájdalom jelesebb régészeink sem tudták eddigelé megfejteni.” Bizonyára Rómer felszólítására érkezett egy újabb megfejtési kísérlet három évvel később. Gróf Owaroff Alexis, a Moszkvai Régészeti Társulat elnöke véleménye szerint a szöveg magyarul a következőképpen értelmezhető: „Uram, siess felsegélésemre! Amen!” Egy másik próbálkozást Hampel József, a magyar régészet másik jeles úttörője tett közzé 1896-ban: „Uram, segíts, uram, irgalmazz nekem!” A felirat szövegével utoljára Czebe Gyula klasszika-filológus foglalkozott 1918-ban. Az ő megoldása mind a mai napig elfogadott vélemény. Feloldása szerint a szöveg olvasata: „Uram, segítsd meg Jánost, ámen.”

A piliny-leshegyi csüngő és görög feliratának feloldása

De mi is ez a rossz minőségű ezüsből készített tárgy, melyen ez a felirat olvasható? Eredeti funkcióját Révész Éva határozta meg. Szerinte egy pecsétlő. Hasonló, fémből vagy agyagból készült pecsétlők már a kereszténység előtt jelen voltak a bolgár anyagban, ezeken azonban griff-, madár-, farkas- vagy sámánábrázolásokat figyelhetünk meg. Az amulettként használt tárgyak a kereszténység elterjedése után is használatban maradtak, egészen a 11–12. századig. Nyakban viselték abból a célból, hogy viselőjük megromlott egészségét visszanyerje.

A kereszténység elterjedésével hasonló kivitelű és részben funkciójú, de már az új valláshoz kötődő szövegű bizánci darabok terjedtek el. Ezek szoros kapcsolatban álltak a pecsétgyűrűvel. A feliratot a pecsétlőkre is negatívban

vésték be, és tartalmuk is hasonló. A pilinyi darab párhuzamai több helyről ismertek; leginkább Bulgáriából, Kis-Ázsiából, illetve tágabban a Földközi-tenger keleti partvidékéről. Magyarországra leginkább Bulgária területéről kerülhetett. Pecsétlőként nyilván nem játszhatott szerepet, inkább csak amulettként. Azt persze nem tudjuk, hogy viselője tisztában volt-e a szöveg jelentésével.

Az említett két görög feliratos lelet a 10. századi Kárpát-medence és Bizánc, pontosabban a bizánci kultúrkör érintkezésének, kapcsolatának izgalmas tárgyi bizonyítéka. Kérdés, hogy a keresztény tartalmú szöveg jelentését ismerte-e a tulajdonosa, vagy jelentett-e bármit is számára. Tekinthető-e a viselőjük kereszténynek vagy csak amulettként, bajelhárító tárgyként, esetleg csak egyszerű vásárfiaként tekintett rájuk? Megannyi kérdés, melyre a régészet, a tárgyi leletanyag elemzésével foglalkozó tudomány nem tud egyértelmű választ adni. Ezek a felvetések ezer éve elhunyt emberek hitbéli, meggyőződésbeli véleményét érintik, melyekre ecsettel és spaklival nem lehet biztosan felelni. A temetők és a leletanyag gondos elemzése és további hasonló tárgyak előkerülése talán egyszer majd mégis közelebb vihet bennünket a feltett kérdések megválaszolásához...

